

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Filosofická témata v díle Václava Havla

Markéta Svobodová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Filosofická témata v díle Václava Havla

Markéta Svobodová

Vedoucí práce:

Mgr. Jitka Paitlová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní Mgr. Jitce Paitlové, Ph.D. za vedení bakalářské práce, ochotu, čas, připomínky a nesmírnou trpělivost.

Obsah

Úvod	1
1. Havel filosof?	3
2. Inspirace	5
2.1 Masaryk	5
2.1.1 Masaryk a Havel	8
2.2 Heidegger	9
2.2.1 Heidegger a Havel	11
2.3 Patočka	12
2.3.1 Patočka a Havel	15
2.4 Shrnutí	16
3. Filosofická témata	17
3.1 Bytí	17
3.1.1 Odpovědnost k bytí	20
3.1.2 Absurdita	21
3.1.3 Problém dějin	23
3.1.4 Shrnutí	25
3.2 Pravda	26
3.2.1 Život v pravdě	28
3.2.2 Život ve lži	30
3.2.3 Shrnutí	31
3.3 Svoboda	32
3.3.1 Lidská identita	33
3.3.2 Společenská a politická svoboda	34
3.3.3 Shrnutí	37
Závěr	38
Resumé	41
Seznam použité literatury	42

Úvod

Václav Havel je jednou z nejvýznamnějších českých osobností druhé poloviny dvacátého století. Tato bakalářská práce se zabývá především filosofickými tématy, s nimiž se můžeme v jeho esejích, projevech a dalších textech setkat. Vzhledem k tomu, že Havlova dramatická tvorba byla již nesčetněkrát zpracovávána, rozhodla jsem se ji z této práce vynechat a zaměřit se na zbytek jeho literární tvorby.

Cílem předkládané práce je tedy popsat vybraná filosofická témata, jimiž se Havel nejčastěji zabýval. Práce bude založena zejména na analýze jeho primárních textů a snaze o jejich systematickou syntézu s přihlédnutím k sekundární literatuře. Prvním primárním zdrojem jsou *Dopisy Olze*, protože se jedná o Havlovo filosoficky nejvíce koncentrované dílo. Dalším pro tuto práci stěžejním dílem je *Moc bezmocných a jiné eseje*, ve kterých Havel zpracoval témata týkající se života v pravdě a ve lži. Ze sekundárních pramenů pak budu vycházet především z Tuckerovy knihy *Fenomenologie a politika: od J. Patočky k V. Havlovi*.

V první kapitole této práce bude položena otázka, zda je možné Havla označovat jako filosofa. V souvislosti s touto polemikou představím několik názorů, a to konkrétně Petra Rezka, Ladislava Hejdánka a Karla Hvížd'aly. Otázka po Havlově statutu jakožto filosofa bude po prozkoumání dílčích filosofických inspirací a témat zodpovězena na konci práce.

Filosofické myšlení Václava Havla bylo podobně jako u jiných myslitelů ovlivněno různými inspiračními zdroji. Ve druhé kapitole tedy představím tři hlavní zdroje jeho filosofické inspirace, a to Tomáše G. Masaryka, Martina Heideggera a Jana Patočku a nastíním jejich stěžejní teze, které Havla zřejmě ovlivnily, abych je pak v dalších kapitolách mohla srovnávat přímo s myšlenkami Havlovými.

Poté se budu ve třetí kapitole zabývat rozbořem tří vybraných filosofických témat a to bytím, pravdou a svobodou a s nimi souvisejícími otázkami po původu bytí a odpovědnosti, myšlenkami spojenými s pravdou a životem v pravdě a tématy svobody a lidské identity.

V závěru práce bych pak ráda došla k celkovému shrnutí a na základě zjištěných skutečností také ke zodpovězení otázky, zda byl či nebyl Václav Havel filosofem.

1. Havel filosof?

V souvislosti s problémem analýzy filosofických rysů v myšlení Václava Havla se hned na počátku nabízí polemika, zda lze vůbec Havla označit za filosofa. To samozřejmě souvisí s obecnou otázkou, koho vlastně za filosofa označit lze a jaká by měl takový člověk splňovat kritéria. Ve spojitosti s Havlem se tímto tématem zabývá mnoho autorů. Pro potřeby své práce jsem vybrala monografie Petra Rezka, Ladislava Hejdánka a Karla Hvižd'aly.

Označovat Václava Havla za plnohodnotného filosofa je rozporuplné. Například Petr Rezek ve své knize *Filozofie a politika kýče* explicitně odmítá označení Havla jako filosofa. Rezek se přitom mimo jiné vymezuje proti výroku Erazima Koháka ke sborníku *Hostina*, kde Kohák označuje Havla jako „nejpodnětnějšího českého filosofa“.¹ Protože Rezek chápe filosofa v úzce odborném smyslu, vnímá Havla spíše jako intelektuála s filosofickými myšlenkami nežli filosofa.

Michal Urban s Ladislavem Hejdánkem v rozhovoru zaznamenaném v knize *Havel je uhlík* upozorňují na fakt, že každý člověk má v sobě určitou filosofii. Filosofii tedy chápou v tom nejširším slova smyslu a s filosofií je podle nich spjata především otázka neotřelého nápadu. Právě takové nápady spatřují i u Havla. Považují za důležité, že když se k němu ve vězení dostaly útržky Lévinase, měl k nim hned co říct. Havla označují za renesančního člověka s filosofickým talentem, zároveň však poukazují i na mezery v jeho vzdělání.

Sám Havel pak v rozhovorech s Karlem Hvižd'alou uvádí, že od mládí rád četl filosofické knihy, ale jeho vzdělání je vesměs útržkovité. Ve svých projevech a spisech pak Havel připouští, že občas filosofuje, zabývá se filosofickými myšlenkami, ale sám se jako filosof necítí.²

---

¹ REZEK, Petr. *Filozofie a politika kýče*, s. 15.

² HAVEL, Václav. *Rozhovory s Karlem Hvižd'alou*, s. 23.

Své filosofické myšlenky o významných filosofických tématech bytí, víře, pravdě a postavení člověka ve světě rozvíjí Havel především v knize *Dopisy Olze*. Tato kniha vznikla z útržkových dopisů, které psal Havel ve vězení. Adresované byly oficiálně jeho ženě Olze, ale většina z nich byla určena i jeho bratru Ivanovi a jeho přátelům. Havel při psaní musel myslet i na to, aby dopisy prošly přísnou vězeňskou cenzurou.

Knihu, ve které by předložil ucelený výklad svých filosofických úvah, však nevydal. Mnoho tezí si propůjčuje od zdrojů své inspirace, které pak využívá ve svých spisech či projevech. Havel své prezidentské projevy cílil na co největší spektrum posluchačů, snažil se tedy o to, aby byly srozumitelné všem. Pro účely mluvených projevů tedy své filosofické myšlenky a názory upravoval a vybíral jen důležité teze, které nadto zjednodušoval do obecně přístupné formy. I to mohlo být příčinou toho, že se později z některých jeho propracovaných myšlenek (život v pravdě, pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí, blbá nálada) stala spíše kýčovitá hesla.

V předkládané práci se proto nejprve zaměřím na tři hlavní zdroje inspirace Havlova filosofického myšlení (Tomáš G. Masaryk, Martin Heidegger, Jan Patočka). Poté se na základě zvolených význačných filosofických témat (bytí, pravda, svoboda) pokusím analyzovat hlavní rysy Havlových filosofických názorů a míru jejich inspirace třemi zmíněnými filosofy. Na základě zpracovaných informací pak v závěru zodpovím otázku, zda lze Havla považovat za filosofa či nikoliv.

2. Inspirace

S filosofií se Havel seznámil již v dětství, a to prostřednictvím děl takových autorů, jako byli Masaryk, Peroutka a Čapek. Jak sám Havel uvádí v *Rozhovorech s Karlem Hvížd'alou*, tyto knihy měl k dispozici doma v knihovně a bylo to pro něj cosi samozřejmého. V mládí se často stýkal s filosofem Josefem Ludvíkem Fischerem, který ho upozorňoval na zajímavé filosofické spisy. Velmi oblíbenou pak pro něj byla kniha *Sedm listů Melinovi* od filosofa Josefa Šafaříka, jejíž základní ideou je zpochybnění pozitivistické vědy a teologie.³

Ve svých textech se Havel odvolává zejména na myšlenky předních filosofů: Tomáše G. Masaryka, Jana Patočky a Martina Heideggera. V této kapitole proto představím jejich hlavní filosofické názory, abych v následující kapitole mohla v orientaci na konkrétní význačná filosofická témata stanovit míru inspirace, kterou tito myslitelé představovali pro Havla.

2.1 Masaryk

Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937) bývá vnímán jako politik, literát, vědec, filosof a také jako osobnost s vysokými mravními zásadami. Jeho jméno bývá spojováno s pojmy, jako je humanita, pravda, víra a mnoha dalšími. Masarykovo filosofické myšlení bylo ovlivněné sociologií, neboť se zabýval především otázkami praktického života. Celý život se zajímal o filosofii a studoval díla předních intelektuálů, jako byl Fjodor Michajlovič Dostojevskij, Alexandr Sergejevič Puškin, Auguste Comte, Johanna „Hannah“ Arentová, Johann Wolfgang Goethe a mnoha dalších. Ztotožňoval se s tradicí myslitelů, jakými byli například František Palacký, Josef Dobrovský, Francis Bacon nebo Platón.

Z myšlenek národních buditelů čerpal Masaryk inspiraci pro svoji koncepci *humanitního ideálu*, který by pro nás měl být ideálem přirozeným.

---

³ Tamtéž, s. 23-24.

Tento ideál je podle Masaryka spjat s konkrétní a soustředěnou láskou, je smyslem národního života a jeho šíření vyžaduje usilovnou práci. Humanitní ideál chápe jako uvědomění si, že jsme člověkem, a také jako to, že bereme ohledy na druhé. K druhým chováme lásku, která však nemůže být obecná, ale je potřeba ji konkrétně zacílit, a to především k nám blízkým osobám, k rodině. Určitou lásku lze chovat i ke svému národu. Humanitní ideál je tedy spojen s lidstvím, lidmi národem.⁴

S národem a lidstvím neboli člověčenstvím se pojí otázka, kterou se zabýval i Masaryk. Podle něj je důležité tuto otázku správně formulovat. V jeho pojetí tato otázka zní: *Co je větší národ, či lidstvo?* Jeho názorem je, že lidstvo. Skrze humanitní ideál by se pak podle Masaryka měly čerpat mravní ideály a uplatňovat je pro národ.⁵

Masaryk sám se označoval za *platonika*. Platón zaujal Masaryka především propojením teorie o ideálním státu s konkrétní snahou realizovat tento ideál v praxi na Sicílii. Inspiroval se také jeho pojetím idejí jako hledáním něčeho trvalého a věčného. Masaryk v člověku zkoumal to, co trvá, to jest nesmrtelnou duši. To, že poznáváme, chápal jako rozvíjení činností duše. Pro Masaryka byl ideálem kriticky myslící jedinec, který si buduje a má určitý životní názor.⁶

Sám sebe označoval za filosofa a filosofii chápal *pozitivisticky* jako nutně spjatou s vědou a vědeckým poznáním. Každý myslící člověk pak má svou vlastní filosofii, prostřednictvím níž chápe smysl světa. Jeho filosofie je spíše praktická, za důležité považoval teoretické poznání, které směřuje k plodné praxi. Vědec by však měl být podle Masaryka podřízen etice: „Na vědcích a filosofech neuctíváme jejich nadání, nýbrž to veliké usilování o pravdu, to je čin mravní.“⁷

---

⁴ MASARYK, Tomáš G. *Ideály humanitní*, s. 57-59.

⁵ Tamtéž, s. 72.

⁶ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 196-197.

⁷ Tamtéž, s. 165-167.

Poznání chápe Masaryk jako abstraktní pojem, respektive proces, který neustále probíhá. Správné je podle něho poznání stojící na usilování o pravdu, pravdivost a kritické zkoumání. Poznání považuje za práci mnoha generací.⁸ Noetický stav, kdy jedinec nekriticky přejímá myšlenky, slepě a naivně věří a podléhá politickým či duchovním vůdcům nazývá Masaryk jako mýtický. Mýtus je důležitý pro duchovní vývoj jednotlivce, každý jedinec by však měl přejít od lehkověrného mýtu ke kritickému poznání. Mýty a jeho zbytky nalezneme i ve vědě a filosofii, protože mýtus je podle Masaryka v jedincích zakořeněn pevněji než kritické myšlení a věda.⁹

Masaryk byl hluboce věřícím člověkem a nutnost víry a náboženství vyzdvihuje v mnoha svých spisech. Odděloval náboženství a církevní učení. *Víra* pro něho byla nutná pro smysluplnou existenci člověka. Lásku k bližnímu a mravní zákon lásky chápal jako cíl věřícího člověka: „Láska k bližnímu je v plánu světa, lidská společnost stojí na lásce.“¹⁰ Po vzoru Ježíše pak preferoval právě cestu lásky a nikoli násilí. *Náboženství* je pro Masaryka kulturou lásky spojující jedince. Je v něm obsažena síla a naděje překonávající strach, především ten ze smrti. Absence náboženství ve společnosti zapříčiňuje absenci morálky a zlo, protože mravnost je spjata s náboženstvím. Mravní chování pak chápal Masaryk jako nezbytné pro vytvoření demokratického státu.¹¹

Důležitou otázkou byla pro Masaryka otázka *češství*. Od národního uvědomování a teoretických myšlenek se mu podařilo dojít až k vybudování samostatného státu. V tomto vidí například Patočka jedinečnost Masaryka jako osobnosti.¹²

---

⁸ Tamtéž, s. 197.

⁹ Tamtéž, s. 171-173.

¹⁰ Tamtéž, s. 213.

¹¹ Tamtéž, s. 213-214.

¹² PATOČKA, Jan. *Češi*, s. 341-344.

2.1.1 Masaryk a Havel

Spojitost Havlova myšlení s Masarykem, je velmi patrná ve všech zmíněných tématech, tedy především v otázkách pravdy, demokracie, víry a dalších. O Masarykovi hovoří Havel v několika svých projevech. V projevu ve Washingtonu přiznává, že v mládí měl k Masarykově tradici kritický postoj. Masaryk mu připadal až příliš pozitivistický a moralistní, v té době mu více imponovaly Heideggerovy myšlenky. Masaryka ocenil Havel až později, když se stal prezidentem a ocitl se na místě, na kterém kdysi stával i on coby první československý prezident. Tehdy uviděl Masarykův odkaz ve zcela jiném světle a pochopil smysl jeho poselství.¹³ Především jeho *smysl pro spravedlnost* a pravdomluvnost.

Svoji náklonost k Masarykovi Havel ukázal i v projevu k výročí narození T. G. Masaryka. Zde hovoří o tom, že bychom si měli cenit Masarykovy odvahy *řící pravdu a pravdu také hájit*. Pravdu a svědomí stavěl tento zakladatel prvního demokratického státu nad svou kariéru. Pro Havla bylo téma pravdy velmi aktuální, protože jak se sám zmiňuje, léta se společnosti lhalo a oficiální lži ze strany totalitního režimu ovlivňovaly celou společnost. Idea pravdy a mravnosti byla Masarykem vložena i do základů státu. Důležité bylo podle Havla to, že o čem Masaryk mluvil, praktikoval i ve svém životě a reálně se snažil chránit hodnoty jako je svoboda a demokracie. Tyto snahy jsou patrné i u Havla, který za svobodu a demokracii bojoval celý svůj život a pro kterého byl život v pravdě jakousi samozřejmostí.¹⁴ Tématům pravda a svoboda se budu ve své práci ještě blíže věnovat (viz kapitoly 3.2 *Pravda*, 3.3 *Svoboda*).

---

¹³ HAVEL, Václav. *Projevy*, s. 174-176.

¹⁴ Tamtéž, s. 63-67.

2.2 Heidegger

Martin Heidegger (1889-1976) je známý jako autor nevýznamnější ontologické koncepce dvacátého století, kterou představil ve svém stěžejním díle *Bytí a čas*. Bývá řazen k tradici fenomenologie či existencialismu. Heidegger byl ovlivněn především Husserlovými *Logickými zkoumánými* a dále pak autory jako například Aristotelés, Tomáš Akvinský nebo Friedrich Nietzsche. Témat, kterými se zabýval, je mnoho a níže si nastíníme nejdůležitější z nich.

Základ Heideggerovy filosofie tvoří takzvaná fundamentální ontologie, která se zabývá otázkou *smyslu bytí*. Fenomenologie je zde chápána jako metoda a Heidegger na začátku své práce *Bytí a čas* vysvětluje, proč se chce otázkou bytí zabývat. Bytím se podle něj autenticky zabývali myslitelé Platón a Aristotelés, po nich však zkoumání umklo. Bytí bylo podle Heideggera celá staletí označováno jako „nejvšeobecnější a nejprázdnější pojem“, bylo zobecňováno a považováno jako nedefinovatelné a samozřejmé.¹⁵ Heidegger kritizuje toto *zapomenutí bytí* v průběhu dějin filosofie a považuje za nutné znovuoobnovení otázky po smyslu bytí.¹⁶ Jak uvádí ve svém díle: „Na otázku po bytí nejenom chybí odpověď, nýbrž dokonce otázka sama je temná a neurčitá.“¹⁷

Před tím než si však samotnou otázku položíme, je třeba podle Heideggera vědět, k čemu má takové tázání sloužit. Nejen odpověď, ale i samotnou otázku není snadné stanovit. Tradiční metafyzika nedokázala otázku po smyslu bytí správně vyložit, protože nerespektovala rozdíl mezi bytím a jsoucнем.¹⁸ Tyto pojmy totiž podle Heideggera nelze zaměňovat a je třeba oddělit pojem bytí od pojmu jsoucno. Heidegger charakterizuje pojem *jsoucno* jako „všechno o čem

---

¹⁵ HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, s. 17.

¹⁶ Tamtéž, s. 17-18.

¹⁷ Tamtéž, s. 20.

¹⁸ Tamtéž, s. 20.

mluvíme, co vnímáme, k čemu se tak či onak vztahujeme, jsoucí je také to co a jak jsme my sami.¹⁹

Bytí podle Heideggera spočívá v tom, „že, a jak něco je, v realitě ve výskytu, ve stálosti trvání, v platnosti, v existenci, v tom, že něco je dáno.“²⁰ Bytí stojí v základu světa a vrhá věci do života, je jej potřeba zkoumat skrze jsoucno. Jediným toho schopným jsoucnem je člověk, táže se na své bytí a jako jediné jsoucno svému bytí *rozumí*. Člověk se o své bytí stará, a nějak, i když ne zcela jasně mu rozumí. Heidegger zavádí pojem *pobyt (Dasein)*, který se vyznačuje *existencí*, jež je vlastní pouze člověku, protože jediné člověk se vztahuje sám k sobě a rozumí svému bytí. Ostatní jsoucna pouze jsou, ale neexistují. Otázka po bytí tedy musí podle Heideggera vycházet z analýzy pobytu.²¹

Pojmem pobytu označuje Heidegger způsob bytí, v němž má člověk o své bytí zájem. Nedílnou součástí pobytu je existence. Bytostné struktury lidské existence pak nazývá existenciály, mezi které patří například starost a vrženost. Heidegger vysvětluje pojmem *vrženosti* člověka do bytí tak, že existence člověka se děje na určitém místě, které si ale jedinec nemohl vybrat a musí se s ním tedy sžít. Toto bytí pak rozděluje dvojím způsobem a to na autentické a neautentické.²² Člověk má tedy dvě možnosti jak uchopit svůj pobyt. Pokud člověk vnímá možnosti svého bytí, neztrácí svoji identitu a je aktivní, jedná se o *autentický pobyt*, ten se však může snadno změnit na neautentický, a to působením úzkosti a neschopnosti čelit strachu plynoucímu z odpovědnosti. V neautentické existenci pak člověk přenáší odpovědnost na společnost. Tímto se odcizuje druhým, sobě i bytí.²³ Jedinec se podle Heideggera o svůj pobyt stará, rozvíjí a chrání ho a právě tato *starost* je strukturou pobytu ve světě. Jedinec má snahu o zachování své existence.

---

¹⁹ Tamtéž, s. 22.

²⁰ Tamtéž, s. 22.

²¹ Tamtéž, s. 28-30.

²² Tamtéž, s. 208-213.

²³ Tamtéž, s. 340-362.

Heidegger pracuje také s pojmy naladěnost, výklad a rozumění.²⁴ Součástí existence každého jsoucna je podle Heideggera *smrt*, kterou definuje jako bytí ke konci. Každý pobyt čeká smrt. Smrt je součástí bytí ve světě a spjata s úzkostí vzniká, když je pobyt do světa vržen. K úzkosti dochází v momentě, kdy si jedinec uvědomí, že jeho bytí se může změnit na nebytí. Smrt lze chápat jako neurčitou, víme však, že jednou přijde. Je součástí našeho života a je jistotou. Se smrtelností pobytu je spojena časovost. Teprve přijetí faktu konečnosti tvoří naši existenci úplnou. Pobyt je spjat s časovostí s minulostí přítomností a budoucností k níž směřujeme. Časovost Heidegger vysvětluje jako smysl existence člověka.²⁵

2.2.1 Heidegger a Havel

Havel se u Heideggera inspiroval i pro svou vlastní koncepci bytí. Přejal například Heideggerův termín *pobyt*, který pak využíval v rámci své vlastní koncepce. Bytí podle Havla dává věcem život a vrhá je do života. Tématu bytí, se detailněji věnuji níže ve své práci (viz kapitola 3.1 *Bytí*).

Havel v návaznosti na Heideggera rozvíjel také koncepci *autentického* a *neautentického* života. Základní otázkou se pro Havla stává to, jak žijeme náš život, který by měl být především autentický, oproštěný od pasivního a slepého podřízení se mocným jako tomu bylo v komunistické společnosti. Život by měl přinášet možnost volit sám za sebe. Havel se k Heideggerovi odkazuje i ve svém eseji *Moc bezmocných*, kde cituje známý Heideggerův výrok: „Už jenom nějaký Bůh nás může zachránit“.²⁶ Tuto tezi Havel uvádí v kontextu úvahy nad tím, jak by měl člověk čelit technice a jejímu diktátu v dnešním světě. Tento Heideggerův

---

²⁴ Tamtéž, s. 214-218.

²⁵ Tamtéž, s. 272-303.

²⁶ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*, s. 209.

výrok pak podle Havla upozorňuje na potřebu jiného myšlení, změny v tom jak lidé chápou sebe a svět a své postavení ve světě.²⁷

2.3 Patočka

Jan Patočka patří k nejvýznamnějším osobnostem české filosofie 20. století. Mimo filosofii se věnoval také estetice, překladatelské činnosti a filologii. Témata, jimiž se Patočka zabýval, byla inspirována jeho současníky či učiteli, především fenomenology, ale zajímal se například i o antickou filosofii. Sám Patočka nazýval svou filosofii negativním platonismem či asubjektivní fenomenologií.²⁸

Patočka studoval fenomenologii u Edmunda Husserla a Martina Heideggera. Zkoumal dílo Jana Ámose Komenského, Martina Bergsona, Jean-Paula Sartra a Tomáše G. Masaryka. Zabýval se také tématy sokratovské filosofie, zpracovanými Platónem, především těmi týkajícími se *péče o duši* či bytí člověka ve světě. Za filosofa pak právě s odkazem na Platóna označuje Patočka člověka, jenž musel „opustit jeskyni“. Základem lidské existence je podle Patočky překročení samozřejmého.

Několik svých studií věnoval T. G. Masarykovi jako například *Tři studie o Masarykovi*. Na první pohled je patrný rozdíl mezi oběma mysliteli, totiž že Patočka byl spíše filosofem teoretického rozumu, zatímco Masaryk se orientoval spíše na rozum praktický. Ve svém díle přibližuje Patočka čtenářům Masarykovu filosofii, kritizuje ji a především se snaží čtenáře přimět více přemýšlet a správně pochopit Masarykovy myšlenky.²⁹

Člověk je Podle Patočky spjat s určitou dějinnou situací, která ovlivňuje jeho život. Problém *dějin* a *dějinnosti* je pro Patočku velkým tématem. Dějiny

---

²⁷ Tamtéž, s. 209.

²⁸ BLECHA, Ivan. *Jan Patočka*, s. 9.

²⁹ PATOČKA, Jan. *Tři studie o Masarykovi*, s. 125-127.

souvisí s podstatou člověka a nejsou jen pouhým běžným předmětem, ale pomáhají člověku stát se odhodlaným a nalézt sám sebe. Dějiny rozlišuje dvojího typu, a to povrchní a hluboké. Povrchní dějiny sestávají z vnějších do času zasazených dějů. Oproti tomu hluboké dějiny jsou ty, kterým bychom se měli snažit porozumět.³⁰

Ve své práci *Přirozený svět jako filosofický problém* pak Patočka navazuje na husserlovskou tradici. Jako přirozený svět chápal Husserl takový svět, v němž se ocitáme svým narozením, je to svět lidského života. Patočka se s touto myšlenkou ztotožňoval a uvádí, že moderní člověk žije ve dvojím světě, v *přirozeně* daném okolí a druhém světě, tvořeném *vědeckými* zákonitostmi. Odlišnost a nejednota pak vede k duševní krizi.³¹

Podle Patočky má člověk o světě představu již předtím, nežli se po něm ptá. Jde o spontánní myšlenkovou činnost podobnou tomu, když si primitivní člověk nebo dítě utváří názory o věcech, aby pak v pozdějším věku přirozeně přistoupilo k názorům vypracovanějším.³² Jak Patočka píše ve své práci: „Život v naivním světě, je životem mezi skutečnostmi.“³³ Veškeré skutečnosti totiž jsou bez našeho teoretického úsilí a jsou dány *přirozeně*. Podle toho tedy nazývá Patočka tento svět přirozeným světem nebo také naivním světem. Moderní člověk ovšem nežije v přirozeném názoru světa, je ovlivněn myšlenkovou tradicí danou předky. Objektivní svět je potom radikální *rekonstrukcí* toho přirozeného. Mezi těmito dvěma světy je pouze strukturní shoda, ne však kvalitativní. Spor mezi přirozeným a vědeckým světem je „rozpor mezi citem svobody a objektivním posouzením člověka“.³⁴

Úkolem filosofie by podle Patočky mělo být nalézt *jednotu* obou světů. Nelze se ovšem zbavit jednoho či druhého světa, ani převádět vědecký na

---

³⁰ Tamtéž, s. 34-35.

³¹ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 9.

³² Tamtéž, s. 15.

³³ Tamtéž, s. 15.

³⁴ Tamtéž, s. 18.

přirozený či naopak, nýbrž převedením obojího na cosi třetí. Klíčem k jednotě je pro Patočku *subjektivita*, kterou chápe jako původce všeho jsoucího.³⁵ Podle Patočky je potřeba subjektivitu zachytit a přejít k holé (čisté) subjektivitě pomocí fenomenologické metody transcendentální redukce. Tato metoda redukuje veškeré teze a fenomény, přičemž zůstává pouhá reflexe struktury čistého vědomí.³⁶

Husserl a spolu s ním i Patočka docházejí k názoru, že autentickým je právě přirozený svět, který je základem našeho poznání nás samých a našeho života. Patočka vztahoval svůj přirozený svět k *pobytu* jakožto lidskému bytí, v této myšlence jej ovlivnil Heidegger.³⁷ Pobyt je spojen s *pohybem*, který Patočka chápe jako projev existence každého tělesna. Jeho pojetí existence jako pohybu je inspirováno Aristotelem. Je rozdíl v prostoru být jako součást jiných věcí a v prostoru žít a uvědomovat si že v prostoru jsem, to znamená: existuji. Pouze tělesná bytost může existovat v prostoru. Patočka, ale raději než slovo prostor používá slovo svět.³⁸

Patočkovu učení o třech modech *pohybu* lidské existence je inspirováno Heideggerem. Pohyb pro Patočku není jen přemístováním v prostoru nýbrž i výkonem existence. Prvním pohybem je *zakotvení*. Jedinec nalézá sám sebe a určitým způsobem se umísťuje ve světě a mezi druhé lidi. Tento pohyb je spojen s minulostí, lidé cítí jakousi cizost světa a snaží se mu přizpůsobit a začlenit se do něj. V rámci tohoto pohybu má člověk starost o zachování své existence o obživu. Cílem pohybu je pak potěšení a štěstí.

Druhým pohybem je fungování v *zařazenosti*, respektive pohyb obrany, který je spojen s přítomností a s tím, jak lidé získávají prostředky pro svůj život v práci.³⁹ Sám Patočka napsal že, jeho práce stojí oproti Marxově koncepci, která

---

³⁵ Tamtéž, s. 9-10.

³⁶ Tamtéž, s. 60.

³⁷ BLECHA, Ivan. *Jan Patočka*, s. 61-70.

³⁸ Tamtéž, s. 135.

³⁹ Tamtéž, s. 141-143.

viděla podstatu člověka a jeho rozdíl oproti zvířatům právě ve schopnosti něco vyrábět. Patočkův druhý pohyb spojený s prací totiž ještě není specificky lidský, pro tuto tezi se inspiroval Aristotelem a jeho myšlenkou, že práce je čímsi méně než lidským.⁴⁰

Třetí pohyb, *sebezískávání sebevydáváním* neboli *průlom*, je pro Patočku nejdůležitější, je specificky lidský a skrze něj je možné nalézt opravdové bytí, svobodu a pravdu. Tento pohyb není samozřejmě daný a dochází k němu prostřednictvím určitého druhu ořesu. První dva jsou pak nutnou podmínkou tohoto třetího.⁴¹

2.3.1 Patočka a Havel

Je rozporuplné, zdali označit Havla za Patočkova žáka, ale inspirační vliv Patočky na Havla popírat jistě nelze. Havel svou stať *Moc bezmocných* dokonce přímo věnoval památce Jana Patočky a k jeho jménu a odkazu se vracel i v několika svých projevech. Jeho odkazy k Patočkovi mají především symbolický a morální význam.

Zejména kniha *Přirozený svět jako filosofický problém*, v níž Patočka navazuje na pozdního Husserla, učinila na Havla velký dojem. Na neoficiálních seminářích v divadle *Na zábradlí*, jichž se Havel účastnil, Patočka hovořil o fenomenologii, existencialismu a celkově o filosofii. Jak Havel uvádí „poslouchat ho prý byla rozkoš“.⁴² Debatu na téma lidské nesmrtelnosti vedl Havel s Patočkou i na improvizovaném semináři v Ruzyni mezi výsledky. Spojuje je také Charta 77, jejímiž prvními mluvčími oba byly.

Patočkova teorie tří existenciálních pohybů lidské existence, kdy život v pravdě je třetím životním pohybem, Havla inspirovala pro jeho známý apel

---

⁴⁰ TUCKER, Aviezer, *Fenomenologie a politika*, s. 44.

⁴¹ Tamtéž, s. 143-144.

⁴² HAVEL, Václav. *O lidskou identitu*, s. 153.

života v pravdě. Potřeba existovat v pravdě se stala častým námětem Havlovy tvorby. Také známá Havlova teze o tom, že kdo chce vzdorovat totalitě, musí začít sám u sebe, je evidentně podnícena Patočkou a skrze něho Husserlovou fenomenologií. Filosofovat však není pro Havla jen zkoumat filosofické problémy tohoto světa, ale převzít za tento svět osobní odpovědnost.⁴³

2.4 Shrnutí

Inspirační vliv, který měl T. G. Masaryk na Havla je nepochybný a je viditelný především v projevech, ve kterých Havel k Masarykovi odkazuje jako například ve svém prvním projevu v lednu 1990. V něm odkazuje především k politické mravnosti prvního prezidenta Československa. Havlovi byly blízké i Masarykovy teze týkající se pravdy. Další myslitel, kterého Havel ve svých spisech často citoval, byl Martin Heidegger. Havel se zabýval především filosofickými myšlenkami týkajícími se bytí či autenticity pobytu a skrze ty pak formoval svoje vlastní názory. Autenticitu pobytu pak Havel vykládal zejména na příkladu existenciálních paradoxů života v komunistickém režimu. Dalším velkým inspiračním zdrojem, byl pro Havla jeho současník Jan Patočka. I k tomuto velkému filosofovi Havel často odkazoval ve svých projevech a jeho památce věnoval i svůj spis *Moc bezmocných*. Od Patočky přejal Havel především myšlenky týkající se pravdy a života v pravdě.

---

⁴³ HAVEL, Václav. *Sám sobě podezřelý*, s. 11.

3. Filosofická témata

V následující kapitole představím tři hlavní vybraná filosofická témata (bytí, pravda, svoboda), jimiž se Václav Havel se svých spisech a projevech zabýval nejčastěji. Otázky po původu bytí a s tím spjaté odpovědnosti, myšlenky spojené s pravdou a životem v pravdě, téma svobody a lidské identity rozebíral Havel především ve svém filosoficky nejvíce koncentrovaném díle *Dopisy Olze*. Úvahy vztahující se k problémům bytí, pravdy a svobody byly pro Havla natolik zásadní, že se jimi zabýval nejen ve svých monografiích, ale vkládal je v zjednodušené a přístupnější formě i do svých projevů v prezidentském úřadě.

3.1 Bytí

Bytí stojí podle Havla v základu světa a v základu existence všech věcí, dává jim život a vrhá je do života. Inspiraci pro svou koncepci čerpá Havel především od Heideggera, k jehož myšlenkám odkazuje ve svých *Dopisech Olze*. Pojem *bytí*, se kterým oba pracují, však chápou odlišně. Zatímco pro Havla je bytí zdrojem mravních principů a chápe jej jako neměnné, podle Heideggera se bytí v odlišných kulturách projevuje rozdílně.

Výchozím stavem lidství je podle Havla *oddělení*, které přirovnává „ke zrodu z mateřského lůna či vydělení lidského rodu z živočišné říše“.⁴⁴ Oddělení je stav mezi bytím a světem, kterým se člověk odloučí od živočišné říše. Jedinec je vržen do světa a pociťuje cizotu. Ve světě propadá strastem a slastem a zároveň naslouchá hlasu bytí. Právě hlas bytí člověka nabádá klást si otázky po *smyslu*. Lidskou existenci označuje Havel heideggerovským termínem *pobyt*. Vrženost do bytí a vrženost do světa jsou dvě odlišné věci, ale jak Havel podotýká, nejsou však na sobě nezávislé. Naopak jedna tvoří druhou a jde vlastně o dva projevy jedné a téže události. Oddělení zakládá „jeviště“, na kterém se

---

⁴⁴ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*, s. 313.

ustanovuje „já“. Rozeznáváme tedy já a obklopující ho ne-já, tedy svět. Já se vyznačuje vědomím sebe i světa a reflexí a sebereflexí. Představa že lze uchopit svět jakožto celek je podle Havla namyšlená.⁴⁵

Autenticita bytí v pojetí Heideggera spočívá v přijetí *odpovědnosti* a konečnosti, v zakoušení bytí. Tímto se Havel inspiroval pro svou etiku *autentických ctností*. Případná autenticita či neautenticita je však podle Havla pro mlhavost pojmu bytí těžko rozpoznatelná. Tím se dostáváme k jeho pojetí, které je spojeno právě s neautenticitou, které nazývá fanatismem. Jako fanatismus chápe odcizenou a zmystifikovanou víru, vzdání se pobytu a neautenticitě. Tato maketa bytí vede však jen ke zkáze.⁴⁶

Vše, co se již stalo v řádu bytí, je podle Havla uloženo v takzvané *paměti bytí*, v níž je uložena i lidská existence. V paměti bytí existuje jedinec navždy i po své smrti i po té co je na něj zapomenuto. Pobyt si podle Havla může své bytí pamatovat nebo na něj zapomenout. Pokud si jej pamatuje, jde o paměť bytí. U Heideggera myšlenku paměti bytí nenalzáme, pracuje pouze s tím, že pobyt může bytí jen zapomenout.⁴⁷

Součástí dějin bytí jsou pak i *dějiny ducha* i duch má svoji vlastní paměť a vše co se událo je tedy dvakrát uloženo a zapsáno. V jednom z dopisů z Hrádečku se Havel o dějinách bytí a sobě samém vyjadřuje takto: „A tedy i moje maličkost – buržoazní dítě, laborant, voják, kulisák, divadelní autor (...) tu bude navždy: Respektive ne tu, ale kdesi. Nikoliv však jinde. Kdesi tu.“⁴⁸

S dějinami ducha je spojen pojem *řád ducha*, to je podle Havla jakási kolektivní duše, ta má svoji vlastní identitu i integritu a je chápána například ve spojitosti s fenomény jako davová psychóza či třídní vědomí. Každý duchovní

---

⁴⁵ Tamtéž, s. 318-319.

⁴⁶ Tamtéž, s. 347-351.

⁴⁷ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*, s. 129.

⁴⁸ HAVEL, Václav. *Projevy a jiné texty*, s. 674.

čin je v řádu ducha přítomen a jistou měrou ho ovlivňuje a proměňuje a také spolutvoří.⁴⁹

Bytí se podle Havla týká takzvaného *absolutního horizontu*. Jedinec se totiž musí nepochybně k něčemu vztahovat. Pocitově vnímáme, že bytí má určitý smysl a řád, s tím souvisí předpoklad absolutního horizontu jako pevného bodu, „z něhož vyrůstá celý řád bytí a který tento řád vůbec dělá řádem“.⁵⁰ Absolutní horizont je tedy zdrojem lidskosti i jistým apelem. Havel tento horizont přirovnává ke Kantovu mravnímu zákonu: kategorickému imperativu. Podotýká, ovšem že Kant své teze chápe apriorně, kdežto on svůj absolutní horizont spojuje s konkrétní zkušeností.⁵¹

Položíme-li si podle Havla otázku po *smyslu života*, pak hledáme onen klíč ke svému vlastnímu životu, tážeme se tedy po něčem metafyzickém, po smyslu bytí. Pouze člověk je schopen tázat se po smyslu to ho tvoří výjimečným. Místo toho aby pokorně obdivoval svět, však uvědomění vlastního vědomí vede člověka k domýšlivému pocitu nadřazenosti nad ostatním bytím na zemi.⁵²

Havlově myšlenky, že *vědomí předchází bytí*, oponovali marxisté svojí tezí, že bytí předchází vědomí. Poté, co se Havel z disidenta stal prezidentem, přednesl na kongresu v USA slavnou větu: „Vědomí předchází bytí a nikoli naopak, jak tvrdí marxisté.“⁵³ Později ve svém úřadu však přiznal, že teze marxistů o společenském bytí opravdu představuje určité kolektivní vědomí a že společenské vědomí předurčuje společenské bytí.⁵⁴

---

⁴⁹ Tamtéž, s. 259-261.

⁵⁰ Tamtéž, s. 219.

⁵¹ Tamtéž, s. 221.

⁵² Tamtéž, s. 250-251.

⁵³ HAVEL, Václav; PREČAN, Vilém. *Projevy*, s. 59.

⁵⁴ TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika*, s. 189.

3.1.1 Odpovědnost k bytí

Absolutní hodnoty či cíle života zmiňuje Havel ve svých pracích několikrát. Jak uvádí ve svém eseji *Moc bezmocných*, za absolutní hodnoty považuje především důstojnost, život v harmonii, právo na svobodu, svobodné vyjádření bytí či vést důstojný život. Cílem života je pak žít v harmonii se sebou samým, vyjadřovat své ať už soukromé či skupinové zájmy a vést důstojný život.⁵⁵

Havlovy morální principy, mají transcendentální povahu, mají původ za „já“. Vycházejí z bytí a jsou absolutní. Tajemná *odpovědnost* je tím pomyslným klíčem k bytí a je jakýmsi morálním systémem. Pro tuto koncepci Havel přebíral myšlenky především od Heideggera, Lévinase a Patočky. Skrze Lévinasem inspirovanou odpovědnost k bytí a absolutní a přesahující mravnost, lze podle Havla čelit zhoršování lidských podmínek neautenticity a odcizování. Díky lidskému svědomí jsme podle Havla spjati s odpovědností k řádu bytí. Svědomí přitom Havel staví před bytí. Nejdříve Havel ve svých *Dopisech Olze* odpovědnost připisoval svědomí, v jednom z pozdějších dopisů však to, čemu se mám zodpovídat, nazývá „partnerem“. Co přesně však myslel tímto termínem, jednoznačně nevysvětluje, nabízí se myšlenka, že Boha či boha.⁵⁶

Aby bylo naše jednání mravné, je podle Havla nezbytné přijmout za toto jednání odpovědnost. Odpovědnost bytí je pak odpovědností k něčemu, co je vyšší, co přesahuje odpovědnost k sobě samému, rodině, zemi. Odpovědnost za sebe znamená především, že si stojíme za svými činy, za tím co jsme dělali či děláme.⁵⁷

Lidská odpovědnost je Havlem vnímána jako jakýsi pevný bod *identity*. Odpovědnost je důležitým prvkem pro zkoumání lidské identity. Odpovědnost je chápána jako vztah někoho k něčemu, existence k totalitě bytí. Jedinec potřebuje odpovědnost k určitému absolutnímu horizontu, k němuž se vztahuje. Ten, kdo

---

⁵⁵ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*, s. 71-85.

⁵⁶ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*, s. 334-335.

⁵⁷ TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika*, s. 193.

jedná tedy určité já, je spojeno s něčím mimo nás. To něco je moudré, spravedlivé a soudí nás. Zde však vzniká otázka. Co je to něco a kde je? Havel není zcela spokojen s odpovědí, že jde o lidi kolem nás, o naše okolí.⁵⁸ Podle něho musí existovat ještě něco, co je mimo nás. Toto něco Havel vztahuje k absolutnímu horizontu bytí, ke „zkušenosti všech zkušeností, měřítku všech měřítek, řádu všech řádů“.⁵⁹

Odpovědnost předurčuje určitou *stabilitu* našeho chování a jednání. Stabilita člověka pak určuje jakési stabilní chování, čímž vymezuje určitou identitu jedince. Dá se tedy říci, že lidská identita plyne z odpovědnosti. Jan Patočka se k odpovědnosti vyjadřoval slovy, že odpovědnost máme všude, to je podle Havla způsobeno tím, že absolutní horizont je s námi všude, je jím prostoupen celý svět.⁶⁰

Pozornost věnuje i otázce *odpovědnosti za druhé*. Levinas viděl odpovědnost za druhé jako takovou, do níž jsme vrženi, důležitou, nás přesahující a předcházející naší svobodě. Havel se s tímto pojetím ztotožňoval, podle něj je tu ona odpovědnost dříve než samo já, je autentická. To, že cítíme odpovědnost za druhé, je spojeno s tím, že vycítíme jejich bezmocnost a opuštěnost. Poznáváme svoji vlastní zranitelnost a také cítíme doléhající odpovědnost za vše kolem nás.⁶¹

3.1.2 Absurdita

Zkušenost absurdity je pro Havla něčím, co dokáže utnout pomyslný kruh, který vzniká při *propadnutí pobytu*. K propadnutí pobytu dochází, pokud nastane krize lidské integrity, krize vnitřního světa, krize odpovědnosti. Člověk pociťuje bezmoc a neví, jak z kruhu ven. Tento kruh musíme rozpoznat, a to právě skrz

---

⁵⁸ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*, s. 135-136.

⁵⁹ Tamtéž, s. 244.

⁶⁰ Tamtéž, s. 254.

⁶¹ Tamtéž, s. 316-317.

zkušenost absurdity. Absurdita musí být vyvolána pouze tím, co vytvořil nebo dělá člověk. Jako příklad absurdního uvádí Havel v *Dopisech Olze* vrakoviště, které člověk zanechal na Měsíci. Absurdním je něco, co nemá žádný přesah k bytí, cosi, co by se mělo vzpínat ke smyslu, ale nevzpíná. Jak píše u svého příkladu s vrakovištěm, „nikoliv Měsíci, ale tomuto vrakovišti chybí jakýkoliv přesah k bytí a jeho tajemnému řádu i jakýkoliv odlesk úžasu, pokory a naděje člověka, který se k bytí vzpíná“.⁶² Člověk namyšleně vstupuje do vesmíru a při expanzi obydlivosti vnáší do vesmíru i nelad a chaos. To vše vnímá Havel jako absurdní a jako upadlé lidství.⁶³

Ačkoli jsem se divadelní tematice v práci dosud záměrně vyhýbala, u pojmu absurdity ji nelze nezmínit, neb právě pojem absurdity je podle Havla uchopitelný a reprezentovatelný nejlépe prostřednictvím *absurdního divadla*, které – jak zmiňuje v rozhovorech s Karlem Hvižd'alou – „demonstruje soudobé lidství tak říkajíc v jeho kazivosti“.⁶⁴ Absurdní divadlo chápe Havel jako zásadní směr v divadelní kultuře dvacátého století, protože ukazuje člověka ztrácejícího jistoty a pocity smyslu, člověka, kterému se hrouť svět. Absurdní divadlo skrze na první pohled banální témata a rozpravy předkládá divákům závažné otázky týkající se smyslu bytí člověka a světa. Absurdita, tedy to, co se jeví nesmyslným, má moc vyjádřit témata jinak neuchopitelná. Inscenace by se neměly brát doslovně, jsou spíše varovné, dialogy bývají často nelogické a často se v nich i mlčí. Absurdní hry si pohrávají s jazykem a významem jazyka. Tyto hry se často inspirojí běžnými situacemi a ukazují a připomínají nám, jak žijeme, neměli by mít poučný charakter a kritizovat, ale spíše odrážet stav současné společnosti.⁶⁵

S pojmem absurdní divadlo začal pracovat anglický teoretik a kritik Martin Esslin a popularita tohoto žánru vychází podle Havla z toho, že se stalo

---

⁶² Tamtéž, s. 333.

⁶³ Tamtéž, s. 332-333.

⁶⁴ HAVEL, Václav. *Rozhovory s Karlem Hvižd'alou*, s. 49.

⁶⁵ Tamtéž, s. 49-50.

odrazem ateistické společnosti zbavené metafyzických jistot. Tématika Havlových absurdních her se týkala totalitního režimu a života v něm, otázky moci a byrokracie. Odráží kontext doby, v němž vznikly. Havel v rozhovorech s Jiřím Žákem vzpomíná na jedno ze svých absurdních dramát, a to *Zahradní slavnosti*. Uvádí, že sepsat absurdní drama nebyl původní záměr, výsledek z původního podnětu prostě přirozeně vyplynul.⁶⁶

3.1.3 Problém dějin

V tomto tématu je nejvíce patrný Patočkův vliv na Havla. Podle Patočky jsou dějiny minulostí lidského pohybu ve světě a začínají přenesením z vegetativního a animalistického pohybu do lidského pohybu. Dějiny by měly směřovat k hledání pravdy a smyslu, a tím také začínají. Jak ve svém díle *Evropa a doba poevropská* Patočka píše: „dějiny se stávají dějištěm vnitřního boje člověka o pravost a autentičnost“.⁶⁷ Tím Patočka velmi ovlivnil Havlovo smýšlení a způsob, jakým se veřejně angažoval. Ovlivnil jej i v chápání dějin.

Dějiny se podle Patočky objevují až se Sokratem a Platonem a jejich péčí o duši. Sokrata chápe Patočka jako objevitele člověka jako bytosti, jenž je nehotová a která má teprve pochopit smysl a podstatu života.⁶⁸ „Sokrates je objevitel lidské dějinnosti.“⁶⁹ Patočka zdůrazňuje, že pro hledání pravdy, smyslu a života pravdě je potřeba demokratického režimu, protože v něm existují lidská práva, jelikož v totalitních režimech jsou lidská práva omezená ono hledání neumožňují.⁷⁰ Podobné myšlenky rozvíjí i Havel, podle něhož v totalitním režimu dochází doslova k zastavení dějin.

---

⁶⁶ ŽÁK, Jiří. *Rozhovory s V. H.*, s. 199-201.

⁶⁷ PATOČKA, Jan. *Evropa a doba poevropská*, s. 98.

⁶⁸ PATOČKA, Jan. *Věčnost a dějinnost*, s. 23-25.

⁶⁹ Tamtéž, s. 24.

⁷⁰ TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika*, s. 87-93.

Zkoumáním smyslu v dějinách se náznakově zabýval i Masaryk, který otázky spojené s jednotným smyslem podroboval kritice. Ve spojitosti s touto problematikou, spíše tedy kriticky zkoumal, než tvořil.⁷¹ Masaryk se snažil o pochopení smyslu dějin a celkově o poučení se z historie. Jako první kulturní velmoc uvádí Řecko, i proto že vzdělanost v tehdejší době měla velký význam. Dějiny popisuje jako proces, v němž se státy a národy vyvíjí, mění a ovlivňují. Vzájemný vliv je patrný v kultuře, v jazyce. Národy by se od sebe měli navzájem učit tak, jako se právě Řekové učily od Orientu a Římané od Řeků. Následně pak celá evropská kultura stojí na základech té jejich, do dnes se čtou jejich texty, studuje jejich právo.⁷²

Jak již bylo řečeno, Havel v souvislosti s dějinami hovoří o *zastavení dějin*. Označuje tak první půli sedmdesátých let v Československu, kdy veřejné dění ztratilo svůj spád, směr a vytratil se onen pocit smyslu. Dějiny jako proces, tak jak je chápal Masaryk, a další byly utnuty a nahrazeny pohyby v cyklu. Jak napsal Havel ve svém slavném dopisu Gustavu Husákovi: „žijeme od oslavy k oslavě od výročí k výročí od přehlídky k přehlídce od jednomyslného sjezdu k jednomyslným volbám“.⁷³ Pseudodějiny tedy nastoupily místo dějin a spolu s nimi umělé umění jako jsou spartakiády, výročí a sjezdy, oslavující centrální subjekt moci a pravdy. Totalitní moc umrtvila dějiny a s ním i jakýkoliv hlubší smysl a absolutní horizont dějinnosti.⁷⁴

Ideologie vykládá dějiny pouze z jednoho pohledu a vyčlenila z dějin příběh. Ale právě příběhy a jejich jedinečnost a lidskost tvoří ty pravé dějiny. Pokud se ideologie snaží o to, aby dějiny pod jejím vedením našly svůj smysl a směr, jde ještě vůbec o dějiny? Podle Havla ideologie ničí dějiny a dějiny zase ideologii tím, že neprobíhají podle jejích představ. Důvodem proč se totalitní systém snaží o kontrolu všeho a tedy i dějin je sama podstata systému. Kdyby

---

⁷¹ PATOČKA, Jan. *Věčnost a dějinnost*, s. 39-40.

⁷² ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 247-252.

⁷³ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*, s. 79.

⁷⁴ Tamtéž, s. 245-248.

nekontroloval vše, nebyl by totalitním. Společnost, která nesmí žít v dějinách, pocítuje stres. Stres lidí žijících v prostředí bez svobody a bez smyslu. Ovšem i zápas příběhu a dějin patří do dějin.⁷⁵

Takovéto dějiny tedy rozhodně nejsou autentické a jsou pomyslným krokem zpět. V prehistorických dobách měly opakující se rituály svůj smysl, ovšem v Havlově současné společnosti svůj smysl postrádaly. O socialismu se vyjadřuje jako o *entropickém* režimu, takovéto zastavení dějin však nemůže mít dlouhodobý charakter a jakmile entropie dosáhne svého vrcholu, musí režim zaniknout.⁷⁶ Jinak řečeno: „život lze dlouho a velmi důkladně znásilňovat, zplošťovat, umrtvovat – a přece ho nakonec natrvalo zastavit nelze“.⁷⁷ Avšak ani entropie dějinnosti ani jejich absurdita nedonutily Havla, aby se vzdal myšlenky morálního dějinného jednání.

Jak Havel předpovídal, dějiny samozřejmě neskončily, daly se do pohybu s pádem železné opony. Naši zem chápal Havel jako místo, kde se tradičně odehrává dějiny celé Evropy a s novou érou doufal do budoucna v naplnění své myšlenky, to jest vzniku jednoho velkého společenství demokratických evropských států založených na pravých hodnotách.

3.1.4 Shrnutí

Tématem *bytí* se Havel ve svých spisech zabýval poměrně dopodrobna. Inspiraci pro rozvíjení svých myšlenek čerpal především od Martina Heideggera. Bytí podle Havla stojí v základu světa a v základu existence věcí. Má svůj řád a vše, co se již stalo, je uloženo v paměti bytí. Vzhledem k tomu, že se jedinec nepochybně musí k něčemu vztahovat, hovoří v této souvislosti Havel o absolutním horizontu. Skrze lidské svědomí, jsme pak spjati s odpovědností

---

⁷⁵ Tamtéž, s. 248-271.

⁷⁶ Tamtéž, s. 79-81.

⁷⁷ Tamtéž, s. 81.

k řádu bytí. Lidská odpovědnost je důležitá pro zkoumání lidské identity a je jakýmsi pevným bodem identity.

Pojem absurdity Havel chápe, jako něco, co je dílem člověka a co dokáže utnout pomyslný kruh, jenž vzniká při propadnutí pobytu. Absurdním je podle Havla to, co by se mělo upínat ke smyslu, ale neupíná. Další téma, o kterém jsem výše pojednávala, je problém dějin. Touto problematikou se Havel zabývá především ve spojitosti s fenoménem takzvaného zastavení dějin. V dopisu Gustavu Husákovy pak popisuje, jak došlo k zastavení cyklu dějin a jaké následky na společnost tento problém má.

3.2 Pravda

Hned na počátku je třeba zdůraznit, že Havel chápal pravdu a otázky s ní spojené poněkud jinak než je tradičně ve filosofii zvykem. Spíše než na epistemologický charakter pravdy kladl důraz na její existenciální a morální rozměr.

Nad otázkou, co je vlastně pravda, se Havel zamýšlí například ve svém projevu k čestnému doktorátu Michiganské univerzity. Mezi *pravdou* a pouhou *informací* je podle něj rozdíl, nad kterým je důležité se zamyslet, především vezmeme-li v potaz, že v dnešní době jsou informace velmi rozšířené pomocí internetu. V projevu říká, že: „stovky, miliony a možná miliardy informací každou vteřinou létají zběsilou rychlostí po celé zeměkouli a vytvářejí na ní jeden souvislý komunikační povlak“.⁷⁸

Pravda je informací, je však i něčím víc. Pravda je nejen dostatečně ověřenou, prozkoumanou a potvrzenou informací, ve smyslu nějakého paradigmatu, ale i informací za niž člověk *ručí svou existencí*, svým jménem. Havel v projevu připomíná, že například při sporu o rukopisy ručil Masaryk za informaci, že jde o padělky, a to i přesto, že to mohlo ohrozit jeho začínající

---

⁷⁸ HAVEL, Václav. *Projevy a jiné texty 1999-2006*, s. 71.

politickou kariéru. Že rukopisy jsou falzifikáty, měl Masaryk podloženo i vědeckým zkoumáním a za svou pravdou si stál. Jeho postoj podle Havla by měl být příkladem, za pravdou by si měl člověk stát.⁷⁹

Tento Havlův projev rozebírá ve své knize David S Dahanner a uvádí, že pravdu Havel chápe tak, že pravda je informací, která by měla být definována skrze „lidský obsah“, ale tím že je. Pravda by neměla být neosobní a abstraktní, ale něco za co jsme ochotni snad i do nekonečna ručit našim samotným bytím. Pravdu je možné chápat pouze zevnitř, pravda je informací, ale je i něčím víc.⁸⁰

Patočka viděl smysl lidské existence právě ve vztahu duše k pravdě. Pro své pojetí pravdy se inspiroval platónským a heideggerovským pojetím. Ve většině svých spisů se přiklání spíše k heideggerovskému pojetí. Sloučil dohromady dvě na první pohled neslučitelné koncepce. Heidegger pravdu chápal jako odkrytost a absolutní pravdu chápal jako nedosažitelnou. Pravdu spojoval s pravdou bytí, s pravdou ontologickou. Toto odhalení je pasivní a nezávislé na vůli či dějinách bytí.⁸¹ Platón pak chápal odhalení pravdy jako aktivní činnost lidského společenství a pravdu jako absolutní a dosažitelnou, tvrdil také, že existují věčné pravdy. Husserl tvrdil, že pravda vychází z rozumu, pokoušel se sloučit pravdu vědy pravdou filosofickou. Heidegger a následně Patočka s tímto nesouhlasili a tvrdili, že nahlížení světa vědy popírá možnost jiné pravdy, pravdu zahaluje. Podle Masaryka by pak měla být pravda na prvním místě a pro lidi by ji mělo být samozřejmé ji hájit. Havel, stejně jako Masaryk v *Hovorech s T. G. Masarykem* zůstal optimistou a uvádí, že *pravda vítězí*.

---

⁷⁹ Tamtéž, s. 70-73.

⁸⁰ DENAHER, David S. *Reading Václav Havel*, s. 95-96.

⁸¹ HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, s. 218.

3.2.1 Život v pravdě

Pro koncepci života v pravdě se Havel inspiroval u Patočky. Stejně jako Patočka, také Havel považoval život v pravdě za základ spravedlivého státu, v němž bude zároveň umožněno svobodné hledání pravdy.⁸² Koncepce života v pravdě má podle Havla především dát znovu smysl pojmům jako je láska, přátelství, odpovědnost, čest a má být znovu objevena odpovědnost. Život v pravdě chápe Havel jako lidskou autenticitu.⁸³

V Heideggerově pojetí je bytí v pravdě úsilím o svobodnou transcendenci světa. Opakem bytí v pravdě je bytí v nepravdě, kdy se pobyt stává neautentickým. Příčinu neautenticity a odcizení viděl Heidegger v antropomorfismu a metafyzickém humanismu.⁸⁴ Význam Heideggerovy teze později Patočka i Havel přejali pro své koncepcce. Patočka dal Heideggerovu bytí v pravdě poněkud jiný význam. Chápe jej jako spíše dynamický než pasivní pohyb a pravdu je pak podle Patočky třeba objevovat především skrze sokratovskou dialektiku. Patočka a podobně i Lévinas tvrdí, že pravda může vystoupit skrze pravdivý rozhovor. Dle Patočky jsou lidé schopni odlišit pravdu od nepravdy a to skrze duši, jenž pravdu vyhledává a odkrývá.

Oproti Patočkovi, u něhož byl život v pravdě autentickým vztahem člověka ke světu, používá Havel tento pojem volněji a rozděluje život v pravdě do čtyř úrovní. První úroveň je rozměr *existenciální* týkající se svobody a bytí lidí. Život v pravdě je zde chápán jako návrat k autenticitě a přirozenosti, jako návrat k sobě samému a k osobitému, autentickému životu. Člověk není součástí velkého stroje, malým šroubkem, ale svobodnou lidskou bytostí. Druhá úroveň je *noetická*, ta odhaluje naši realitu. Je spojena s předchozí úrovní a odhaluje skutečnost, to co je v životě skutečné, a co v něm stojí za to. Třetí úroveň, je pak *morální* rozměr a život podle pravých morálních hodnot. Tato úroveň života

---

⁸² TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika*, s. 190.

⁸³ HAVEL, Václav; PREČAN, Vilém. *Projevy*, s. 12.

⁸⁴ HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*, s. 221.

v pravdě byla pro Havla velmi důležitou, naše svědomí a jeho vnímání je znakem lidské odpovědnosti. Skrze naše svědomí určujeme co je správné a co nikoliv a nacházíme v životě tu pravou cestu. V rámci čtvrté spojoval život v pravdě s *politikou*. Opak života v pravdě a to život ve lži způsobuje odosobnělý, neautentický a rezignující život a rezignaci ke světu.⁸⁵

Havel chápe život v pravdě i jako něco, čím se vzbouří jednatelce či skupina lidí proti manipulaci. Toto pojetí souvisí s praktickou dimenzí života v pravdě. Jako příklad takového života v pravdě uvádí stávkou dělníků, demonstraci, projev či dopis. *Pražské jaro* je podle něj pak ukázkou toho, že na samém začátku všech událostí byla skupina lidí, jež i v těžké době dokázala žít v pravdě. Šlo o jedince bez faktické moci udržující si svou lidskou důstojnost.⁸⁶

Hnutí *Charta 77* vzniklo ze skryté sféry a vystoupilo proti životu ve lži. Její vznik byl spojen s „náhlým pocitem že už nelze dál vyčkávat a že je třeba společně a nahlas říct pravdu“.⁸⁷ V rámci *Charty 77* se v českém prostředí spojili známí disidenti. Disidentství, je především jistý existenciální postoj spojený se zájmem o druhé a podle Havla, by měla být práce disidentů a jejich hnutí služba pravdě. Existence života ve lži v rámci systému a života v pravdě ve skrytých sférách není dlouhodobě vzájemně možná. Život v pravdě bude vždy ohrožovat systém a narušovat jej. *Charta 77* se tedy snažila rozvířit jakýsi „druhý politický život“, svým jednáním testovala diktaturu a nažila se, aby diktatura ukázala, co pro ni znamenají otázky lidských a občanských práv. Disidentský život v pravdě se snažil o pomoc s přeměnami kolektivního vědomí a svědomí ve skryté společnosti a o rozvoj nezávislého myšlení společnosti.⁸⁸

---

⁸⁵ TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika*, s. 158.

⁸⁶ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*, s. 133.

⁸⁷ Tamtéž, s. 139.

⁸⁸ Tamtéž, s. 200-205.

3.2.2 Život ve lži

Vedle pojmu život v pravdě rozeznává Havel i život ve lži. *Odcizený* a neautentický život ve lži, je opakem, alternativou života v pravdě. Ve svém eseji *Moc bezmocných* popisuje Havel jako život ve lži, v ideologické lži, komunistický stát. Spolupráce každého jedince se systémem vedla podle Havla k žití ve lži. Komunistickou ideologii neudrží u moci jen hrstka vládnoucích, ale udržují ji i ti níže postavení, Havel tento jev nazývá „slepým samohybem systému“. Pouhou obětí systému pak podle něj není nikdo, všichni jsou jejími spolutvárci. To znamená, že i náprava chyb je na všech jedincích.⁸⁹

Pro přiblížení svých myšlenek ve svém eseji Havel uvádí příběh se zelinářem. Ten ve svém obchodě umístí do výkladu heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Co k tomu zelináře vedlo? Jaký význam toto heslo skutečně má? Havel uvádí, že jde o jistý znak, jenž vyjadřuje loajalitu k ideologii. Jde o jakousi ochranu před systémem. Pokud vystaví ono heslo, nelze zelináři nic vytýkat. Význam hesla je teda právě v tom, že se zelinář raději podvolí moci, ustoupí a prokáže svou poslušnost. Jeho heslo je pak určitou malou částí většího celku, jinde veřejně a viditelně umístěných dalších hesel, které obklopují lidi a připomínají jim systém, v němž žijí. Systém se tímto upevňuje. Tím, že by zelinář své heslo nevystavil, vydělil by se určitým způsobem ze společnosti. Musel by se bát, jestli jej někdo neudá, jistě by jej čekal i určitý postih. Je tedy nucen cosi obětovat, smířením se životem ve lži dochází ke krizi identity samé.⁹⁰

Na příběhu se zelinářem se Havel snaží přiblížit, jak málo stačí, aby člověk přijal život ve lži, protože člověk „nemusí přijmout lež, stačí přijmout život s ní a v ní“.⁹¹ Tím stvrzuje onen systém. Pokud se však zelinář vzbouří a pokusí se o život v pravdě, má šanci najít svoji identitu, důstojnost a svobodu. Život v pravdě je, ale pro systém hrozbou a proto by byl, jak Havel uvádí, zelinář

---

⁸⁹ Tamtéž, s. 119-122.

⁹⁰ Tamtéž, s. 104-122

⁹¹ Tamtéž, s. 110.

stíhán a potrestán. Pokus zelináře o život v pravdě se může projevat tak, že určité věci dělat nebude. Ale pokus o život v pravdě ještě není pravým životem v pravdě. Problémem je i jistá bezstarostnost nebo také „stádní bezstarostnost“ lidé jednoduše dělají, co po nich systém vyžaduje, účastní se oslav a průvodů, systémem veřejně nekritizují. Mají tedy klid na své soukromé zájmy.⁹²

Havel tvrdí: „V každém je kousek ochoty rozpustit se v anonymním davu a pohodlně s ním téct řečištěm pseudoživota.“⁹³ Do té doby, kdy život ve lži prostupuje celou společností, je systém pevný a jakoby z kamene. Avšak když jej určitý jedinec poruší, vše se nakonec jeví v jiném světle. Poruší se jeho pevnost a začne se rozpadat. Život ve lži způsobuje krizi v lidské identitě, to se promítá i do mravní sféry a dochází k mravní krizi společnosti. Hodnoty jedince jsou narušeny a chybí spjatost s řádem bytí a určitá míra vyšší odpovědnosti. Oproti tomu život v pravdě je plně mravní.⁹⁴

3.2.3 Shrnutí

Jako pravdu chápal Havel nejen ověřenou informací, nýbrž i něco víc. Něco, za čím je člověk schopen a ochoten stát. Odkazuje pak především k T. G. Masarykovi, který si za svou pravdu stál (nejen v boji o rukopisy). Důležitost konceptu života v pravdě pak pro Havla spočívala zejména v tom, že život v pravdě má dát znovu smysl pojmům jako je láska, přátelství, odpovědnost a tak má být život v pravdě základem spravedlivého státu. Havel rozlišuje čtyři úrovně života v pravdě, a to existenciální úroveň spojenou se svobodou a bytím, noetickou úroveň spojenou s odhalováním reality, morální rozměr života v pravdě a v rámci čtvrté spojoval život v pravdě s politickou rovinou. Opakem života v pravdě je pak život ve lži, jenž způsobuje krizi v lidské identitě, narušuje hodnoty jedince, jeho odpovědnost a spjatost s řádem bytí.

---

⁹² Tamtéž, s. 111-126.

⁹³ Tamtéž, s. 122.

⁹⁴ Tamtéž, s. 104-165.

3.3 Svoboda

Nad tématem svobody se Havel zamýšlel především v *Dopisech Olze*, které psal při svém pobytu ve vězení. Omezení své vlastní svobody se snažil si nepřipouštět a nepřestavovat si, kde by mohl být a co by mohl na svobodě dělat. Jak sám píše, pokud by přemýšlel, co vše mu uniká, musel by se zbláznit. Více se proto snaží soustředit na to, co ve vězení může. Jako na četbu knihy nebo chvilku klidu. Možnost volit je pro něj jedna z věcí, která chybí člověku při ztrátě svobody.⁹⁵

Havel chápal svobodu jako něco, co nelze vlastnit a *co není samozřejmé*. Svobodný život je něco o co se musíme neustále snažit, usilovat o to a učit se žít v něm. Nezáleží na tom do jaké situace či okolností se narodíme, naše svoboda je právě v tom, že uděláme vše proto, abychom situaci napravili. V demokracii je důležitá výchova ke svobodě, člověk si musí uvědomit, že ohrožení naší svobody není jen z vnějšího okolí, ale může pramenit i z nás. Jen pokud jsme vnitřně svobodni, můžeme se pokoušet s jinými vnitřně svobodnými lidmi měnit okolnosti. I přesto, že je svoboda individuální, neizoluje nás, naopak nás spojuje s dalšími lidmi. Pravá svoboda vede lidi k míru a mírumilovnosti.⁹⁶

Havel doslova tvrdí, že „svoboda je v podstatě síla ducha tj. duchovní síla, mohli bychom říci vnitřní statečnost“.⁹⁷

Se svobodou jako takovou je spojena i *svoboda slova*. K tomu, aby se mohl někdo ke svobodě slova odkazovat, je potřeba právě oné vlastní vnitřní statečnosti. Při svobodě slova nám v podstatě jde o pravdu. Právě svoboda slova napomáhá vítězství pravdy nad lží. Vyřčené v rámci svobody slova by totiž nemělo být spojováno s šířením lží či nesmyslů a mělo by být podrobováno kritice.⁹⁸

---

⁹⁵ HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*, s. 119-120.

⁹⁶ HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlik*, s. 31-33.

⁹⁷ Tamtéž, s. 33.

⁹⁸ Tamtéž, s. 34-35.

Jak Havel uvádí, Charta 77 pomohla rozšířit a prosadit mezi lidmi myšlenku o nedělitelnosti svobody. Pomohla společnosti uvědomit si, že svoboda jednotlivce je svobodou všech lidí. Onen známý proces s undergroundovou rockovou kapelou *The Plastic People of the Universe*, byl chápán jako útok proti životu v pravdě a svoboda v rámci hudby byla vztahována k svobodě člověka. Společnost zaplavil pocit solidarity a lidé si uvědomili, že nezastat se této skupiny znamená potlačit vlastní svobodu. Havel patřil k zastáncům skupiny a spolu s dalšími lidmi se snažil o akce na jejich podporu. Šlo o skupinu lidí, v obklopení Státní bezpečnosti a dalších nepřátel, o skupinu kolektivně sdílející svobodu.⁹⁹

3.3.1 Lidská identita

Skrze život v pravdě nachází podle Havla člověk svou potlačenou identitu a obnoví tak svoji svobodu a důstojnost. Lidskou identitou myslí určité „já“ nějakého známého člověka. Je dotvářena názory, které určují, jak druhého budeme vnímat. Odpovědností jedince za svět a za sebe se utváří lidská identita. Tím, že se jedinec vztahuje k něčemu mimo sebe, získává tu pravou vlastní identitu.

Problém lidské identity podle Havla nejlépe ilustrovalo divadlo. Tématem lidské identity a její krize se proto často zabýval v mnoha svých hrách jako například ve hře *Horský hotel* či *Zahradní slavnost*. V divadelních hrách poznává divák identity herců a své identity rozkrývají i herci mezi sebou. Ve hře *Král Lear* poznává tedy divák Leara a zároveň on odkrývá skutečnou identitu svých dcer.

V dopisu Gustavu Husákovi popisuje jak život v komunistickém systému postupně ústí v podlomení důvěry v hodnoty jako je pravda, čest, mravnost,

---

⁹⁹ HAVEL, Václav. *O lidskou identitu*, s. 245.

slušnost, důstojnost k poklesu lidské existence a následné krizi identity. Krize lidské identity je způsobována životem ve lži a odráží se i v mravnosti jako mravní krize.¹⁰⁰

Člověk spojený se společenskou strukturou si zvyká na to být manipulován, ztrácí svou tvář a postupně ztotožňuje s takovýmto přístupem. Přestává být odpovědný ručit za sebe a svůj život, ztrácí svou důstojnost a stává se pouhou jednotkou odkázanou k většímu celku. Tím se lidská identita dostává do hlubší a hlubší krize. Jedinec uvažující tak, že je jen drobnou částí obrovského celku bez lidské identity nemůže mnoho udělat nebo změnit. Pokud ovšem změním přístup a uvědomím si, že „jako svéprávná lidská bytost, schopná odpovědnosti ke světu a za svět, pak samozřejmě mohu udělat mnoho“.¹⁰¹ Rozpad lidské identity znamená i rozpad existenciální kontinuity a rozpad času.¹⁰²

Ve spojitosti s identitou Havel také hovořil o tom, že komunita, národ stejně jako každý tvor má zodpovědnost, pěstovat svou vlastní jedinečnou identitu. Samostatné Československo by tedy mělo mít svoji unikátní identitu. Podobný názor zastávali Masaryk a to že malé národy se nemohou odlišovat silou, jejich úkolem je najít v kultuře a etice lidí svoji vlastní identitu.¹⁰³

3.3.2 Společenská a politická svoboda

Protože Havel celou předchozí politickou éru vnímal jako lež, rozhodl se po nástupu do své prezidentské funkce říkat lidem „pravdu“ o jejich politickém systému. Učinil tak například ve svém projevu na Nový rok 1990, v němž občanům mimo jiné připomněl, že za totalitní režim a jeho udržování byli

---

¹⁰⁰ HAVEL, Václav. *O lidskou identitu*, s. 30.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 349- 351.

¹⁰² HAVEL, Václav. *Dopisy Olze*, s. 81.

¹⁰³ COOB, Kelton. *Ernst Troeltsch and Vaclav Havel on the ethical promise of historical failure*, s. 71-72.

odpovědní všichni, dědictví let minulých tedy není něčím cizím, ale je to něco, co sami lidé připustili. I svoboda a demokracie se týká všech a je na celé společnosti ji udržovat. To, že jsou lidé, kteří nikdy nepoznali jiný než totalitní režim, schopni občanské odvahy, vykazují touhu po pravdě a svobodě, připisuje Havel lidskému vztahování se k něčemu vyššímu a našemu nevědomí, v němž přeci jen zůstaly jisté demokratické a humanistické tradice zachovány.¹⁰⁴

Život ve lži není spojen pouze s totalitní či posttotalitní společností, ale také s konzumní společností. Materialismus na úkor morálních hodnot se týkala světa západu i východu. Poslání politika intelektuála, a tedy i své spatřuje Havel v dovedení společnosti k autenticitě, k autentickému kolektivnímu svědomí. K tomuto by byl jistě poměrně skeptický Heidegger. Ten volání svědomí považuje za spíše individuální nežli kolektivní.

V pozdějších projevech se Havel často vrací ke kritice naší společnosti. Jev, který Havel označuje jako „čecháčkovství“, se týká omezeného provinčního nacionalismu. Pohodlnost a zaměřenost jen na nás samotné, naši zem a nezájem o svět a dění ve světě kolem nás a mylná představa, že naše česká identita a svébytnost se netýká nás samotných, ale je to něco, co se nám pokouší zbytek světa vzít. To vše Havel spojuje s pojmem „čecháčkovství“. Názory, že naši identitu ohrožuje Evropská unie, světová banka či například západní ideologie jsou Havlem označovány jako jeden velký blud. Jde o něco, co je zcela v rozporu s Havlovou představou společnosti. Naše suverenita a identita je především na nás a v našich rukou a jiné představy, i když mohou mít jisté racionální jádro, jsou omylem.¹⁰⁵ Jak Havel uvádí ve svém projevu ke státnímu svátku České republiky v roce 2000: „Jen na nás záleží, zda se uzavřeme do české kotliny mezi naše hory a budeme doufat, že různé vichry tohoto světa se nám díky těmto

---

¹⁰⁴ HAVEL, Václav. *Projevy* s. 12-14.

¹⁰⁵ HAVEL, Václav. *Evropa jako úkol*, s. 142-143.

horám vyhnou a nechají nás v klidu se starat o nás samé, nebo si budeme počínat (...) jako ti, kterým není jedno co se ve světě děje.“¹⁰⁶

Vývoj státu na parlamentní demokracii, avšak ne na mravní stát, který si Havel původně představoval, měla za důsledek jeho rozladění a zklamání. I tomuto dal ve svých projevech prostor, nejostřeji především ve svém projevu z roku 1997 k oběma komorám Parlamentu České republiky. Zde poukazuje především na pýchu společnosti, její materialistické směřování, úplatnost, lži, neschopnost lidí převzít odpovědnost k sobě i celku. Negativní nálada se otočila i vůči Havlovi a ten byl kritizován společností, médií i politiky jako například Václavem Klausem. Havel své klasické morální a pozitivní projevy tedy začal, více směřoval k zahraničním posluchačům a v České republice se vyjadřoval spíše kriticky a negativně.¹⁰⁷

V souvislosti s Havlovým vystupováním a jeho myšlenkami se pojí i jeho kritika. Havlovo a Patočkovovo myšlení podrobuje kritice ve svém díle *Filosofie a politika kýče* Pavel Rezek. V knize Rezek ironicky komentuje Havlův filosofický sborník *Hostina* a kritickým okem pohlíží i na disidentství či pojem život v pravdě a kýčovitost v Havlově děkovné řeči v Rotterdamu v roce 1986. Havlovu představu, že po návratu z vězení bude číst filosofická díla, ze kterých se dozví „jak to všechno vlastně je“, označuje Rezek jako naivní a nijak ho nepřekvapuje, že Havel takovou to knihu nenašel. Rezek v Havlově textu *Hostina* také upozorňuje na špatný výklad Heideggera a to konkrétně na pasáž kdy se Havel zmiňuje o Heideggerově *cizím světě*. Jak uvádí Rezek, Heidegger žádný *cizí svět* ve svých koncepcích neměl¹⁰⁸.

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 143.

¹⁰⁷ PUTNA, Martin C. *Václav Havel*, s. 301-304.

¹⁰⁸ REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*, s. 15-16.

3.3.3 Shrnutí

O tématu svobody Havel dosti polemizoval ve svém pobytu ve vězení. Svobodu vnímal jako vnitřní statečnost a svobodný život jako něco, co není samozřejmé a o co se musíme snažit. Svobodu slova pak spojoval s pravdou a usilováním o pravdu. Pokud přestaneme potlačovat svoji identitu v životě ve lži a dostaneme se k životu v pravdě, obnovíme tak i svoji svobodu. Lidskou identitou Havel myslel určité „já“ nějakého člověka. Lidská identita je utvářena odpovědností člověka za sebe a svět. Životem ve lži pak dochází ke krizi identity. Život ve lži se podle Havla netýká pouze totalitní či posttotalitní společnosti, ale také konzumní společnosti.

Závěr

Jak bylo avizováno v úvodu, v předkládané bakalářské práci jsem nastínila vybraná filosofická témata, jimiž se Václav Havel zabýval. Analyzovala a interpretovala jsem některé jeho spisy a porovnávala je s jeho inspiračními zdroji. V první kapitole jsem předložila názory Petra Rezka, Ladislava Hejdánka a Karla Hvížd'aly na otázku, zda Havel je či není filosofem, a zmínila jsem zde i možnou příčinu toho, proč se z některých jeho propracovaných tezí stala na první pohled pouze kýčovitá hesla.

Ve druhé kapitole jsem ukázala, jak se Václav Havel ve svém myšlení inspiroval filosofickými koncepcemi Tomáše G. Masaryka, Martina Heideggera a Jana Patočky. Od těchto myslitelů přejal především myšlenky týkající se problémů bytí, pravdy a autenticity pobytu. T. G. Masaryka si Havel cenil jako člověka a státníka, velmi blízké mu byly jeho morální koncepce a snaha je prakticky realizovat. Martin Heidegger ovlivnil Havla zejména v již zmiňované rovině problému bytí, a to do té míry, že Havel přejal i Heideggerovy pojem pobytu a jeho autenticity. Nejvýraznějším zdrojem inspirace byl pro Havla zřejmě Jan Patočka, kterého si Havel velmi vážil, věnoval mu svůj spis *Moc bezmocných* a v mnoha svých projevech k němu odkazoval jako k váženému filosofovi. Patočkovy teze týkající se pravdy, života v pravdě a problému dějin byly pro Havlovo intelektuální směřování nanejvýš významné.

Filosofické téma, jemuž Havel věnoval snad nejvíce své pozornosti, byl problém *bytí*. Havel je chápal jako neměnné a jako zdroj morálních principů. Právě hlas bytí nabádá člověka klást si otázky po smyslu. Vztahování se člověka k něčemu označuje Havel jako vztahování se k *absolutnímu horizontu*, ze kterého vyplývá celý řád bytí. Havel hovoří o *odpovědnosti* k řádu bytí, která souvisí s lidským svědomím, kdy jsme odpovědni k něčemu výš než jen k sobě samému. Odpovědnost je jakýsi pevný bod naší identity, dokonce se dá říci, že lidská *identita* plyne z odpovědnosti. Zkušenost *absurdity* je pro Havla něčím, co

dokáže utnout pomyslný kruh při propadnutí naší identity. Ve svých textech se Havel často vracel k problému dějinnosti, především pak k tématu *zastavení dějin*, které Havel uvádí ve spojitosti s totalitní ideologií a zabýval se jím především v dopisu Gustavu Husákovi, kde popisuje, jak takové zastavení cyklu dějiny vypadá a jaké důsledky má na naši společnost.

Dalším tématem, kterému jsem se ve své práci věnovala, je *pravda* a s ní spojený *život v pravdě* nebo ve lži. Pravdu Havel chápe jinak, než bývá ve filosofii zvykem: spíš než na epistemologický charakter pravdy se zaměřil na její morální a existenciální rozměr. Pravda je pro něj nejen určitou ověřenou informací, nýbrž nadto i něčím víc, něčím, za co jsme schopni ručit dokonce svým bytím. Život v pravdě Havel rozděluje do čtyř úrovní. Rozlišuje úroveň *existenciální*, týkající se svobody a bytí. Druhá úroveň je *noetická*, odhalující naši realitu a to co je v životě skutečné. Třetí úroveň představuje *morální* rozměr, to jest život podle pravých morálních hodnot. Ve čtvrté úrovni je život v pravdě spojen s *politikou*. Opakem života v pravdě je život ve lži, který Havel chápe jako život v ideologické lži, ten způsobuje krizi identity a v důsledku i mravní krizi společnosti. Jedinci žijícímu životem ve lži chybí spjatost s řádem bytí.

Problému *svobody* se Havel věnoval především ve vězení ve svých *Dopisech Olze*. Svobodou chápal jakousi sílu ducha a vnitřní statečnost. Svoboda a život ve svobodě nejsou něčím samozřejmým, podle Havla je potřeba se o naši svobodu starat a pečovat o ni. Nalezením své potlačované identity člověk obnovuje své svobody. Identitou Havel myslel určité „já“ nějakého člověka. Lidská identita se utváří odpovědností jedince za svět. O Krizi lidské identity Havel píše ve svém známém *Dopisu Gustavu Husákovi*, zde jak jsem již ve své práci uvedla, přesně popisuje projevy takovéto krize a její důsledky.

Na základě zjištěných informací jsem došla k závěru, že Václava Havla jako filosofa považovat lze. Zabýval se ryze filosofickými otázkami, jako je bytí či pravda, což u politika a dramatika není běžné. Havel určitou mírou přispěl i k

zpopularizování filosofických problémů. To, že se některé z jeho myšlenek a tezí staly poměrně kýchovitými a vágními, připisuji spíše jeho snaze zjednodušit tyto problémy ve svých projevech za účelem učinit je co nejsrozumitelnějšími a cílit je na široké spektrum společnosti. Je však zřejmé, že Havel měl své filosofické myšlenky poměrně ucelené a propracované a zabýval se jimi hned v několika svých textech. Jako například v již zmiňovaných *Dopisech Olze*, ve kterých se věnuje problematice bytí, svobodě, autenticitě a nastiňuje i další témata. Či ve spise *O lidskou identitu*, kde rozebírá nejen problematiku spojenou s krizí lidské identity, nebo v již zmiňované *Moci bezmocných* a *Dopisu Gustavu Husákovi*.

Vzhledem k výše řečenému proto považuji za plausibilní, označit Havla za filosofa. I když Havel nebyl systematickým filosofem, lze u něj rozpoznat originální přístup a snahu řešit závažné filosofické problémy. Věřím, že tím, že jsem nejprve představila Havlovy inspirační zdroje a poté analyzovala jeho vlastní uchopení zvolených problémů, se mi v úvodu vytyčený cíl práce podařilo naplnit.

Resumé

This bachelor thesis involves mainly the Václav Havel's analysis of selected philosophical themes. In the first part I'm going to deal with the issue, if Havel was or wasn't the philosopher in general. In another part I'm going to mention the main sources of Havel's inspiration, involving T. G. Masaryk, Martin Heidegger and Jan Patočka and their essential arguments and thoughts. Furthermore I'm going to analyze three selected philosophical themes concerning the existence, the truth, the freedom and other related themes, responsibility concerning the existence, absurdity, the question of history, the life in the truth, life in the lie, freedom, human identity, social-political level. Based on these informations, I've found out, that Václav Havel was overall the philosopher, because he was genuinely dealing with the philosophical issues.

Seznam použité literatury

BLECHA, Ivan. *Jan Patočka*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-287-3.

COBB, Kelton. Ernst Troeltsch and Vaclav Havel on the Ethical Promise of Historical Failure. *Jstor* [online]. 1994, (22), 53-74. Dostupné z www.jstor.org/stable/40017840 [cit. 2016-04-04].

ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G.Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Bez ISBN.

DANAHER, David S. *Reading Václav Havel*. London: University of Toronto Press, 2015. ISBN 978-1-4426-4992-7.

HAVEL, Václav. *Dopisy Olze, červen 1979 - září 1982*. Brno: Atlantis, 1990. ISBN 80-7108-009-8.

HAVEL, Václav. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2012. ISBN 978-80-87490-13-6.

HAVEL, Václav. *Projevy a jiné texty, 1999-2006: Prosím stručně; Odcházení*. Praha: Torst, 2007. Spisy (Torst), 8. ISBN 978-80-7215-320-6.

HAVEL, Václav, FREIMANOVÁ, Anna. *Sám sobě podezřelý*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2014. ISBN 978-80-87490-56-3.

HAVEL, Václav, HVÍŽĎALA, Karel. *Václav Havel - Rozhovory s Karlem Hvižd'alou*. Praha: Galén, 2011. ISBN 978-80-7262-718-9.

HAVEL, Václav, TOMSKÝ, Alexander, PREČAN, Vilém. *O lidskou identitu: úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969-1979*. 3. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. ISBN 0-946352-04-6.

HAVEL, Václav, VIDLÁK, Martin (ed.). *Evropa jako úkol: výběr z projevů 1990-2009*. Praha: Knihovna Václava Havla, c2012. ISBN 978-80-87490-09-9.

HAVEL, Václav, PREČAN, Vilém. *Projevy: leden - červen 1990*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-069-9.

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. 2. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2002. ISBN 80-7298-048-3.

HEJDÁNEK, Ladislav. *Havel je uhlík: filosof a politická odpovědnost*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009. ISBN 978-80-903518-7-5.

MASARYK, Tomáš G. *Ideály humanitní, Problém malého národa, Demokratism v politice*. Praha: Melantrich, 1968. Bez ISBN.

PATOČKA, Jan. *Češi: [soubor textů k českému myšlení a českým dějinám]*. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-181-1.

PATOČKA, Jan. *Evropa a doba poevropská*. Praha: Lidové noviny, 1992. ISBN 8071060178.

PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0365-6.

PATOČKA, Jan. *Věčnost a dějinnost: Rádlův poměr k pojetím člověka v minulosti a současnosti*. 3. rozš. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-256-1.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel, CHVATÍK, Ivan. *Tři studie o Masarykovi*. Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0142-3.

PUTNA, Martin C. *Spiritualita Václava Havla: české a americké kontexty*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2009. ISBN 978-80-903518-6-8.

PUTNA, Martin C. *Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011. ISBN 978-80-87490-07-5.

REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 8085241048.

TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika: od J. Patočky k V. Havlovi*. Překlad Klára Cabalková. Velká řada, sv. 34. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-223-7.

ŽÁK, Jiří. *Hovory s V. H.: autentické svědectví o divadle, o kultuře, o letech šedesátých*. Praha: XYZ, 2012. ISBN 978-80-7388-634-9.